

Conștiinta si fiinta. Celalalt tarâm? Eumeros?

Geo Savulescu

II

Ce legatura este între acesti doi termeni; *Conștiinta* si *Eumeros*. Pentru aceasta voi relua câteva notiuni fundamentale ale gândirii lui Lucian Blaga (în afara celor legate *teoria cunoasterii de care ne-am ocupat anterior*), urmata de tema principala a acestei expuneri, ca sa ma reîntorc la Blaga.

Cele mai importante notiuni, stâlpii constructiei filosofice facute de Lucian Blaga, sunt **Misterul** si **Stilul**. Am vazut ca misterul¹ este o notiune centrala în *teoria cunoasterii*. Misterul ramâne o placa turnanta în toata gândirea lui Blaga.

Antropogeneza, vazuta de Blaga, este legata de constientizarea prezentei misterelor pentru omul primitiv, pentru animalul care se transforma în om. Animalul care ducea, pâna atunci, o *existenta întru imediat si securitate*, pentru propria lui protectie, devine interesat de ce este în jurul lui si ramâne mirat, extaziat, în fata misterelor ce-l înconjurau. Atunci când ochii mintii lui s-au deschis a vazut, a simtit, atâtea pe care nu le putea înțelege, nu le putea explica. Nu putea explica trasnetul si fulgerul, nu putea explica ploaia si râurile, nu putea explica soarele si luna. Ce putea face? Nimic mai mult decât sa înceapa a gândi ce se întâmpla si cum poate dezvalui aceste întâmplari. Omul s-a nascut atunci când si-a dat seama ca traieste înconjurat de mistere si ca are dorinta sa le dezvaluie, sa îndeparteze valul care le acoperea. De atunci si pâna astazi, poate pâna la sfârșitul zilelor, omul traieste, *exista întru mister si pentru revelare*. De aceea omul a devenit creator, destinul lui este de a fi creator pentru ca numai prin creatie se pot descoperi, dezvalui, valorile grele ce acopera misterele. Creator este artistul, creator este omul de stiinta, creator este taranul care ne da de mâncare, creator este tâmplarul, dulgherul, mecanicul, arhitectul, ingeniosul numit si inginer, orice tehnolog care ne ajuta sa traim, sa fim.

Este adevarat ca lumea creatiilor umane înseamna si o mare raspundere. Pentru Blaga metafizica, de fapt metafizicianul, înseamna "afirmarea unui spirit, a unei personalitati, pe platoul unui suprem compromis între creatie si raspundere."² Sunt de parere ca aici Blaga vorbeste despre el, metafizicianul, el care a introdus în acest domeniu *categoriile stilistice, matricea stilistica*, tot atâtea structuri metafizice care sa ne ajute, care sa faca cunoasterea posibila, structuri care, pe de alta parte, introduc ceea ce el a numit *censura transcendentă* impusa de *Marele Anonim*, fiinta astilistica, astilistica deoarece este în posesia unei cunoasteri absolute. Aceeasi structura, aceleasi

¹ Am cunoscut în capitolul anterior rolul misterului în teoria cunoasterii la Lucian Blaga.

² *Trilogia culturii*, în *Geneza metaforei si sensul culturii*, p.478, Ed. Fundatiilor Regale, editia princeps.

structuri metafizice fac posibilă cunoașterea umană și-i dau și limite. Noi putem cunoaște numai ceea ce ne permite matricea noastră stilistică să cunoaștem Destinul nostru creator ne împinge să revelăm misterele, mistere care, macar unele din ele, ne sunt interzise de către structurile noastre cognitive de aceea nu le putem, nu le vom putea, cunoaște.

Metafizicianul se afla aici, așa cum ne spune Blaga, în situația splendidă de a cunoaște puterile, de a cunoaște limitele și de a purta toate aceste răspunderi. Este bine să înțelegem, de la început, răspunderea creatorului care suntem, răspunderea omului. Numai prin creații artistice, științifice, spirituale, numai prin ele noi oamenii putem patrunde misterele lumii.

Există o filiație, de care Blaga nu a vorbit, sau a vorbit prea puțin așa cum am semnalat în prima parte, este vorba de Immanuel Kant. Gânditorul de la Königsberg scrie în prima ediție a *Criticii Ratiunii Pure, Introducere V*, în legătura directă cu introducerea a priorismului: “*Aici este ascuns un anumit mister...*”. Oare de ce a scos acest pasaj la edițiile următoare? Poate că *mister* nu suna bine lângă *ratiune pura*³. În schimb, *mister* suna bine în gândirea lui Blaga.

Stilul.

Stilul nu este numai o noțiune poetică, literară, cum ne-am putea aștepta, este o noțiune filosofică, metafizică, introdusă de Blaga, este noțiunea prin care va putea vorbi, tot la nivel filosofic, despre inconstient. Fiecare om are stilul său de viață, de a munci, de a merge, de a vorbi, de a iubi, de a scrie, de a face muzică sau de a asculta muzică. Stilul este o marcă inconfundabilă ce separă om de om, este o caracteristică individuală. De ce? Pentru că stilul este dat de lumea inconstientă a fiecăruia din noi. Blaga numește inconstientul *celalalt tarâm*. Există un tarâm al activității noastre conștiente în care suntem prezenți în tot ce facem și un tarâm inconstient care este complet diferit de primul. Freud s-a întâlnit cu inconstientul studiind visele, Blaga, poetul Blaga, înțelege inconstientul ca o caracteristică stilistică. Stilistic este tot ce avem fără să știm că avem și ne influențează viața ca prieten sau ca dușman, mai mult ca prieten. În stil își are lacas memoria, tot ce moștenim de la părinți și de la străpărinții noștri, aici sunt complexele lui Freud dar și Noos-ul inconstient, inteligența noastră ce nu trebuie să funcționeze tot timpul conștient, aici este explicația *personantei* ca și toate *categoriile stilistice* de care ne vorbește Blaga, aici sunt toate automatismele ca și o parte ascunsă a gândirii noastre⁴.

De aici ajunge Blaga la categoriile inconstientului, la *personanta*, acea comunicare constantă a inconstientului cu starea noastră conștientă, la matricea stilistică, acel buchet categorial care ne caracterizează personalitatea, care ne face să fim o persoană, numai acea persoană, și va termina cu ceea ce a numit *cenșura transcendentă a Marelui Anonim*.

Blaga va construi după modelul kantian, chiar dacă nu recunoaște, cu ajutorul Spațiului și Timpului, aceste *forme pure ale intuiției sensibile* (la Kant), un manunchi de categorii pe care le-a numit *stilistice*. Le-a numit dublete categoriale pentru că dublează, completează, tabelul

³ Poate că are dreptate Blaga când cere ca noțiunea de *mister* să capete o mai mare valoare. Poate nu are dreptate. Misterul este un cuvânt cu încărcătură transcendentă. Este în el ceva de *dincolo* greu de surprins. Blaga are totuși dreptate pentru că, pentru el, lumea de dincolo este în noi, este inconstientul nostru, este ceea ce am numit *eumeros*.

⁴ Personanta, acel sfatuitor secret al fiecăruia, *dimon-ul* lui Socrate, greierele lui Pinocchio. Categoriile stilistice, Cenșura transcendentă și Marele Anonim.

categoriilor kantiene⁵. Aceste categorii împreunate formeaza ceea ce a numit o Matrice Stilistica, o structura inconstienta dupa care se ghideaza omul ce suntem, o structura stilistica de care nu suntem constienti si care functioneaza aproape automat. Noi nu stim, nu simtim prezenta ei, nu suntem constienti ca avem o astfel de matrice ce ne conduce în tot ce facem.

In afara acestor categorii pot fi si altele, un alt fel de orizont al timpului sau al spatiului, alt fel de atitudini sau o posibila îmbinare a doua sau mai multe categorii care sa dea o alta categorie. În orice caz o *matrice stilistica*, acel buchet categorial, nu poate avea mai mult de o singura categorie din grupurile amintite, din fiecare grup categorial.

Datorita matricei sale stilistice omul se manifesta în limite stilistice, adica omul are stil. Mai trebuie sa spunem ca *matricea noastra stilistica* ne determina personalitatea, ea este destinul nostru.

Prin matricea noastra stilistica noi înțelegem lumea, la fel si putin diferit pentru fiecare. Pentru Blaga categoriile abisale descriu o Noologie Abisala pentru ca au un Noos Abisal, au *spirit* inconstient. Este partea luminoasa a inconstientului nostru pe care l-am numit, *Eumeros*, partea lui buna.

Censura transcendentă este o notiune foarte importanta la Blaga, deoarece tot ce facem este cenzurat de categoriile pe care le purtam. Categoriile ce formeaza matricea noastra cunoscatoare, mai ales dubletul stilistic, reuseste sa aiba valori individuale, sa fie puternic individualizata prin întreprunderea multiplelor categorii. Censura transcendentă impusa de Marele Anonim (principiul suprem al existentei) este si ea individualizata cu toate ca toti avem cam aceleasi categorii si cu toate ca Marele Anonim este o prezenta transcendentă. Este o prezenta transcendentă care lucreaza asupra noastra prin categorii. **Poate ca ar trebui sa consideram si categoriile un transcendent ce este în noi.** Nu stiu cât de important este Marele Anonim în sistemul metafizic blagian dar stiu ca celalalt tarâm este în noi iar categoriile, mi se pare absolut evident si este curios cum Kant nu a observat aceasta dubla functie a categoriilor, au functia lor cunoscatoare prin care impun si o censura a realitatii. Cu alte cuvinte si în domeniu biologic, cu ochii vedem ce este în jurul nostru dar nu putem vedea ce este într-un geamantan, cu picioarele mergem si fugim dar nu putem alerga cu 200 Km. la ora, pentru ca atât vederea cât si picioarele noastre au limite care pot fi echivalate cu o censura anatomica, functionala, au limite care refuza o alta vedere sau o alta viteza de deplasare. Structurile noastre mentale cu care cunoastem sunt în acelasi timp o censura a unei alte cunoasteri care depaseste posibilitatile pe care le avem, pe care aceste structuri le ofera. Cu toate ca este foarte simplu, pare greu de înțeles. Am sa citez din Blaga “Din motive de echilibru cosmic, si poate pentru ca omul sa fie mentinut în necurmata stare creatoare, în orice caz în avantajul existentei si al omului, acestuia i se refuza, pe calea unei censuri transcendente, impuse structural cunoasterii, posibilitatea de a cuprinde în chip pozitiv si

⁵ Orizonturi spatiale: Spatiul tridimensional infinit, spatiul ondulat, spatiul alveolar.

Orizonturi temporale: Timpul havuz, timpul cascada, timpul fluviu.

Categoriile de atmosfera: afirmarea, negarea si neutralitatea fata de tot ce se petrece în orizontul spatial sau cel temporal, un inconstient axiologic. Atitudinea fata de orizonturi: Anabazica- mergerea înainte, catabazica- retragerea în spatiu si-sau în timp, starea pe loc.

Categoriile formative: Individualul, tipicul si stihialul.

absolut misterele lumii...Câta vreme categoriile intelectuale (ideea de substanta, de cauzalitate, etc.) le socotim drept momente si structuri impuse spiritului uman, datorita unei censuri transcendente, credem ca suntem îndrituiti sa facem afirmatiunea ca si categoriile abisale, stilistice, pot fi deasemenea socotite drept momente constitutive ale unui control transcendent. Matricea stilistica, categoriile abisale, sunt *frâne transcendente...*"⁶. Cât priveste motivul, motivele, pentru care omul, dotat de Dumnezeu si de natura, cu posibilitati cognitive este si cenzurat de aceste posibilitati peste care nu poate trece, îl lasam pe fiecare sa gândeasca dupa pofta inimii si sa le gaseasca.

Important este ca *stilul* ne deschide calea, o alta cale decât cea pe care a mers Freud, ne deschide calea spre *celalalt tarâm*, spre inconstient, nu spre inconstientul complexelor (le poate cuprinde) dar spre *eumeros*, spre parte buna a acestui inconstient ce se deschide filosofiei.

Constiinta.

Constiinta ca un tot este existenta noastra individuala. Suntem persoane, sunt viu, sunt, nu este vorba de o alta persoana, sunt chiar eu, aceasta unica fiinta. Cine îmi da acest sentiment, ce parte a corpului meu îmi da aceasta încredere ca sunt? Ca exist ? Neurofiziologii raspund clar: creierul! Care parte a creierului? Nici o parte! Creierul ca un tot. Instinct, sensibilitate, sentimente, ratiune, sperante, înțelegere, totul este acolo, în creier. Conexiunile, sinapsele, se formeaza foarte devreme în viata noastra, chiar în cea intrauterina. Se formeaza conexiuni între partea veche a creierului si între partile mai noi. Astfel de conexiuni dinamice exista, spre exemplu, între scoarta frontala, functia inteligenta, rationala si amigdala cerebrala, hipotalamus (creierul vechi depozitar al instinctelor). În timpul evolutiei ontogenetice, se produc conexiuni între ariile corticale motorii, optice, auditive, olfactive. Conexiunile se realizeaza foarte devreme în viata copilului si la anumite intervale de timp (cum spunea Piaget). Functia emotionala a copiilor, a adolescentilor, a tinerilor, este dominata de amigdala si de hipotalamus, de instincte si mai putin de aria frontala asa cum se întâmpla la adulti. Este un fapt ce poate explica neînțelegerea între generatii, neînțelegere ce se propaga din generatie în generatie.

Neurofiziologii ne spun ca nu avem mari modificari anatomice în ontogeneză. În schimb sunt foarte mari posibilitati de reorganizare a conexiunilor in special la vârsta copilariei si a adolescentei. De aceea învățarea este productiva mai ales la aceste vârste. Exista si un revers al medaliei, ceea ce nu este folosit din ceea ce învățam, se poate pierde usor. Se pare ca solutia pastrarii unui creier tânar este continua învățare, solicitarea lui la orice vârsta, chiar daca rezultatele nu mai sunt la fel de bune cu înaintarea în vârsta.

Ce este cu constiinta?

Constiinta are o functie constienta si o alta parte inconstienta, structura de care ar trebui sa tina seama orice teorie a constiintei.

⁶ Lucian Blaga, *Trilogia Culturii, geneza metaforei si sensul culturii*, Fundatia Regala Pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1945, Editia Princeps, p.480.

De ce este important? Pentru ca uzual se considera sinonime constiinta si constienta. Nu se face o deosebire între aceste doua notiuni.

Blaga ne atrage atentia ca exista o constanta comunicare între inconstient si constient prin *personare*. Este un fel de greier al lui Pinocchio, un fel de elf, care ne sopteste ce sa facem si ce sa nu facem. Este *Daimonul* lui Socrate, o comunicare în care inconstientul cu inteligenta sa, noos-ul inconstient, este în serviciul activitatii noastre constiente. Probabil ca este, cum vom vedea, o comunicare biunivoca, nu numai într-o singura directie.

Ceea ce vreau sa subliniez si este scopul acestor pagini este faptul ca inconstientul are si o parte luminoasa, inteligenta, are spirit, are ceea ce am numit *eumeros*. *Arhetipul* lui Jung este si el în aceasta parte luminoasa. Numai ca arhetipurile sunt destul de vad definite de Jung. O structura, probabil pastrata genetic, foarte veche pe care toti o avem în memoria noastra. O amintire a începutului umanitatii. Freud, destul de târziu, are si el nevoie de o parte creativa, buna, a inconstientului, pe care nu o mai poate descrie decât tot subsumata unui inconstient dominat de instincte, mai ales de instinctul sexual si de complexele lui, este supus tot partii întunecate a inconstientului, a umbrei. *Sublimarea* creativa are atârnată de picioare complexe de care nu poate scapa. Din pacate marea izbânda asupra inconstientului realizata de Freud este supusa acestei gândiri care ne vorbeste despre un inconstient care este la limita patologicului si care a fost si este dezvoltat mai ales de medicii care se ocupa de bolile mentalului. Este adevarat ca psihanaliza este o ramura a psihiatriei care se aplica si oamenilor sanatosi care nu sunt departe de conditia unei suferinte psihice.

Sunt de parere ca putem sa ne departam de limita patologicului în studiul si folosirea inconstientului. Blaga ne arata ca pentru filosofie, pentru ca, asa cum am subliniat anterior, filosofia poate fi interesata de lumea inconstientului, partea buna, partea luminoasa a inconstientului, pe care l-am numit *eumeros*, este un domeniu important si care nu poate fi trecut cu vederea. Acea parte luminoasa ne ajuta sa traim si îi simtim acest ajutor la fiecare pas, chiar daca nu suntem constienti de ea. Sanatatea noastra psihica poate fi si ea sustinuta printr-o buna functionare a inconstientului cu *eumeros*-ul lui. Este important daca ne putem gândi ca sanatatea psihica, *eufunctia* cerebrala, poate fi sustinuta si altfel nu numai încercând sa îndepartam consecintele unor complexe pe care puteam sa le avem sau sa nu le avem. Este o alta perspectiva asupra sanatatii.

Neurofiziologii vorbesc despre o simfonie a functiei cerebrale, o simfonie de o viata în care fiecare nota, fiecare instrument, are valoarea sa. Aceasta simfonie ne ajuta sa pastram *armonia* mintii noastre. Este speranta noastra dar nu este asa tot timpul. Pot apare accente stridente, note false, un instrument se poate degrada si sunetele lui supara. Disonantele care nu mai sunt muzica, uneori strigate de disperare sau înghet de spaima. Acesta este stressul de care suntem asaltati. Rezistenta creierului uman este variabila. Depinde de anatomie si de posibilitatile lui functionale daca vom putea depasi sau nu un soc, o trauma psihica. Deabea atunci, când himerele se aduna, poate avea valoare psihanaliza. Totul depinde de nenumarate variabile, de coordonate putin cunoscute, ca eventual sa putem evita o agresiune psihica, o tragedie, sa evitam boala. Totul depinde de rezistenta psihica a fiecaruia, de forta sa psihica. Situatie comuna în cazul unor calamitati naturale. Cutremure, tsunami, foc, eruptii vulcanice ca si în situatia unor accidente de cale ferata, navale, aviatice, bombardamente, în situatii de razboi. Cei ce se salveaza pot avea

diferite dereglari psihice induse de situatiile limita pe care le-au trait si pe care, unii, nu le pot depasi. Boala psihica sau o anumita degradare a functiei psihice se poate instala.

În toate aceste situatii limita, si nu stiu cine nu traieste macar o situatie limita în viata sa, eumerosul este de cel mai mare ajutor. Un om care a stiut sa-si mentina un psihic echilibrat, care a stiut sa minimalizeze efectele nocive ale unui soc, ale unei traume, ale unei pierderi, care a stiut sa mentina un echilibru în relatiile interumane, care a putut sa-si pastreze calmul atunci când era suparat de cineva, care nu s-a angajat usor într-un diferend, care a stiut sa-si pazeasca somnul ca sa fie bun, odihnitor, va suferi mai putin într-o situatie limita în care psihicul sau este solicitat enorm. Sunt momente, dupa cum am aratat, în care noi avem aproape un pilot automat care ne serveste când mergem, când vorbim, când scriem, când conducem, tot astfel putem fi condusi (desigur o conducere asistata, partiala, dar foarte eficienta deoarece ne scuteste de multi alti pasi constienti cu multa pierdere de timp, factor esential în situatii limita) atunci când pericolul este lângă noi. Unii numesc aceasta “instinct bun”, instinctele sunt instincte, nu pot fi bune sau rele deoarece ele sunt tocmai ca sa ne apere. Daca eumerosul care este lângă ele a fost îngrijit, educat atât cât putem educa o stare inconstienta, atunci aceste *instincte bune* sunt chiar *eumeros*.

Sa încercam o ipoteza asupra memoriei. Stim ca memoria de scurta durata, cea care pastreaza tot ce înregistram constient sau inconstient într-o zi, este localizata în lobii frontali pe când memoria de lunga durata poposeste în diverse parti ale creierului, în zone motorii, senzitive, olfactive, auditive, optice, si altele.

Cantitatea enorma de perceptii gazduita în scoarta frontala trebuie eliberata si trimisa, fiecare perceptie, la locul ei de pastrare. Cum se elibereaza scoarta frontala? Probabil ca în timpul somnului se realizeaza o serie întreaga de rearanjamente cu descarcarea memoriei imediate. Înca odata, în timpul somnului, cu cea mai mare probabilitate în timpul viselor, al somnului REM, cu miscari oculare rapide. Visele sunt un martor al acestor rearanjamente.

Probabil ca în memoria pe termen lung exista o solutie economica de memorare care nu se poate realiza în memoria de scurta durata. Perceptiile se pot depozita pe nivele de integrare într-un mod asemanator cu un dictionar tip Roget's Thesaurus care este organizat pe notiuni sau pe structura unei logici laticeale asa cum am descris în primul volum despre filosofia lui Blaga⁷.

Un calator prin Japonia interbelica îmi povestea cum ajunge o scrisoare la un japonez. Nu exista strazi si numere de strada (desigur nu în centrul metropolelor), postasul se orienteaza dupa cel mai important locuitor al cartierului si toti ceilalti locuitori capata un fel de numere dupa acest locuitor central care-i atrage pe toti ceilalti în jurul lui, ca un fel de aglutinare sau asa cum se aseaza planetele în jurul unui sor. Este o modalitate economica, din punct de vedere al orientarii, de organizare a spatiului locuibil. Exista tot felul de situatii utilizate pentru a economisi cautarea într-un spatiu aglomerat, nu stiu care este cel ales de creierul nostru dar stiu ca a reusit sa-l gaseasca si sa-l foloseasca.

Mai stiu ca oameni de stiinta, artistii, se trezesc uneori dimineata ca iluminati pentru ca au gasit solutia care le scapa seara. Mai stiu ca eumeros este cel mai sigur si cel mai bun sevitor (cel ce ne

⁷ *Filosofia prin metafore*, capitolul *În loc de logica*, AB România, Bucuresti, 2000, p. 58.

ofera servicii- în latina era sclavul, *servus*) al nostru. Pare ca nu mai este cazul sa consideram inconstientul ca un demon nociv asa cu îl considerau înca tinerii Jung si Freud.

Poate ca este important sa înțelegem ca functia creierului este globala, este unitara, rationalul, instinc-tualul si afectivul se îmbratiseaza si-si completeaza functiile, constient si inconstient sunt unite în constiinta noastra, constiinta ce este unica pentru fiecare din noi, este fiinta noastra individuala.

Noologia abisala si frânele transcendente.

Pare ca suntem într-o arie psihologica cu toate ca preocuparea noastra, asa cum a fost si a lui Blaga, este filosofia. Blaga a folosit inconstientul, noologia abisala, categoriile stilistice si matricea stilistica, pentru a putea spune ceva nou, pentru el, despre cunoasterea umana.

Cunoasterea! O mare problema niciodata rezolvata prea bine.

Cum este posibila cunoasterea? Este întrebarea pe care si-o pune Platon. El încearca sa raspunda propunând o lume transcendentă, o lume suprasensibila, *o lume a ideilor*. Ce este aceasta lume a ideilor atât de blamata de cei ce nu au înțelegerea filosofica? Este o lume a universalilor, este, tot dupa Platon, lumea reala spre deosebire de lumea noastra care este un fel de umbra. Poate ca aici a avut o inspiratie proasta. Lumea noastra a umbrelor universalilor, lumea particularelor, a indivizilor, este o lume ce are drept la fiinta. În schimb, poate ca universalii nu pot avea fiinta decât numai daca individualul fiinteaza, daca individualul exista. Este o discutie ce-si pastreaza interesul.

Bertrand Russel ne arata ca nu putem scapa de universalii, în orice propozitie ne întâlnim cu universalul, nu putem construi o comunicare interumana fara aceste universalii. *Socrate este om*, om este un universal. Nu exista propozitie fara un predicat. Predicatul este universal.

Episcopul Berkeley spunea “esse est percipi”, pentru ca perceptia este ce avem noi în mintea noastra si avem în minte numai ceea ce Dumnezeu are în minte. Perceptiile sunt idei în mintea noastra iar garantia posibilitatii de a cunoaste este faptul ca toate sunt în mintea lui Dumnezeu. Este o constructie filosofica care nu este departe de cea a lui Platon cu toate ca sunt diferite.

Revolutia cunoasterii o face Immanuel Kant cu judecatile sintetice care aduc ceva nou spre deosebire de cele analitice. Ceva nou care este un *a priori*. Judecata analitica nu aduce nimic nou în cunoastere pe când judecata matematica $7+5=12$ îl are pe 12 care nu este în premize.

De unde ne vine aceasta cunoastere? Din lumea noumenală a lucrurilor în sine (das Ding an Sich). Nu mai este vorba de o lume transcendentă ca la Platon sau la Berkeley, este lumea ce ne înconjoara dar pe care nu o putem cunoaste. Atunci, cum sunt posibile cunostintele, cum este posibila cunoasterea?

Avem două forme pure, două concepte ale sensibilității noastre, ale intuiției noastre sensibile, ale intuiției noastre imediate: conceptele de Spațiu și de Timp. Kant introduce posibilitatea cunoașterii fenomenale. Lucrul în sine nu poate fi cunoscut dar ajutat de „universalii” care sunt Spațiul și Timpul, de categorii, putem avea o cunoaștere a fenomenelor, o cunoaștere ce pare imediată dar este mediata de Spațiu și de Timp.

Este ceva cu totul nou față de Platon și Berkeley. Lumea transcendentă este coborâtă într-o lume în care trăim, lumea *transcendentală*, dar pentru care nu avem simțuri și structuri mentale apte să o cunoască direct, așa cum este ea, o lume de „universalii” care este un adevărat mister pentru noi care nu avem decât posibilitatea să o aproximăm cu ajutorul celor două „universalii” care ne sunt oferite de intuiția noastră sensibilă, este vorba de Spațiu și de Timp. Două „universalii” care, pentru noi, sunt un a priori! Un fel de cadou a cărui donator nu-l cunoaștem dar îl putem aproxima, îl putem banui și el se află în intuiția noastră.

Spațiul și Timpul fac posibil, la rândul lor, o serie limitată de „universalii” pe care le avem în minte de când ne naștem, *Categoriile*. Cu Spațiul, Timpul și cu Categoriile, avem posibilitatea să înțelegem (*Verschand*) lumea, să o cunoaștem, o cunoaștere mediata. Asta înseamnă că avem niste structuri mentale care ne permit cunoașterea pe care o putem avea numai în felul în care ele sunt structurate. Am văzut că aceleși structuri mentale ne permit cunoașterea dar ne și limitează această cunoaștere, ne dau voie să cunoaștem numai ceea ce putem cunoaște. Ele sunt cunoașterea noastră și niste frâne ale cunoașterii, niste limite ale cunoașterii.

Să fim puțin atenți la niste cuvinte folosite de Kant. Spațiul și Timpul sunt forme *pure*, nici n-ar putea fi altfel într-o carte ce are ca titlu *Ratiune pură*. Sunt forme pure ale unei *intuiții sensibile*. Aici este o problemă. Dacă este intuiție și sensibilă înseamnă că o folosim fără să fim prea conștienți. Nu putea Kant folosi termenul de inconstient care a apărut, în literatură, de abia în epoca romantică. De aceea va propune să fim din nou atenți asupra gândirii lui Blaga. Să nu uităm, Kant nu și-ar fi putut definiția gândirea fără Platon, Berkeley și Hume, așa cum nici Blaga nu ar fi fost gânditor fără ei și fără Kant.

Să nu uităm că lupta pentru înțelegerea cunoașterii nu va putea avea un sfârșit, pentru că revelarea acestui mister, oricât de mult ne-am apropiat de o revelație cât mai completă, nu avem un organ, nici nu avem „universalii” –le necesare unui demers sigur. Să ne bucurăm că ne mai putem apropia cu încă un demers revelator.

Am văzut că Blaga introduce în filosofie inconstientul prin categoria Stilului. Categoriile stilistice, Noologia Abisală care este stilistică, Matricea Stilistică, tot atâtea noțiuni de bază în filosofia lui. *Personanta*, legătura dintre inconstient și constient, legătura pe care Blaga o vede ca o cheie a existenței noastre. Stilul este de fapt o astfel de asociere, de sinteză, între inconstient și activitatea constientă, este o întrepătrundere între aceste două părți ale conștiinței noastre și un factor determinant în individualitatea noastră, în definirea individualității noastre.

Am vazut ca el alege o larga varietate de categorii, bazate pe *formele intuitiei sensibile, pe Spatiu si pe Timp*, pe care le numeste Orizonturi spatiale sau Orizonturi temporale. Aceeasi situatie este si la Kant unde categoriile sunt legate de spatiu si de timp.⁸

Blaga a fost impresionat încă din timpul studentiei de la Viena de Freud, de tarâmul inconstientului. Pe de alta parte el înțelege, probabil, ca a priorismul kantian produs prin intuiție si prin sensibilitate, sunt notiuni care se subscriu perfect inconstientului. Scrie, în tinerete, doua piese de teatru construite freudian. Ulterior se va îndepărta de conceptia pansexualista si supusa unui inconstient la limita patologicului si se apropie de Kant construind ceea ce a numit Noologia Abisala, un capitol de filosofie în care inconstientul este principala noutate si în care spiritul își are locul. Numai ca drumul lui în inconstient, pentru a se deosebi de Freud, a fost prin *Stil*, printr-o filosofie a stilului.

Nu –a fost usor deoarece a fost atacat din toate partile. Mai întâi l-au atacat cei ce au considerat ca vulgarizeaza conceptia freudista pe care nu înțelegea. Apoi, dupa succesul cu *Spatiul Mioritic*, exagerbarea românismului, cu *perspectiva sofianica* si cu *transcendentul care coboara*, a urmat atacul parintelui Staniloaie care scrie, la comanda politica legionara o carte, tiparita în 1942 dar publicata prima data în Telegraful Român (1940-1942). N-am citit un alt text asemanator în care blândetea ecumenica afisata sa se împleteasca cu acuze ridicole si evident rauvoitoare la adresa filosofiei lui Lucian Blaga. Printre altele, Blaga este acuzat ca vorbeste de Marele Anonim ca despre Dumnezeu si ca foloseste Cunoasterea Luciferica ca o cunoastere diavoleasca. Toate acestea se întâmplau în situatia în care preotul Staniloaie înțelesese perfect filosofia lui Lucian Blaga, asa cum nu este înțeleasa de multi comentatori⁹.

Ceea ce as vrea sa retinem legat de gândirea lui Blaga, pentru economia acestei parti finale, este ca omul este un animal creator, ceea ce îl diferentiaza de toate celelalte animale de pe pamânt. Bucuria noastra, speranta noastra, blestemul nostru, este de a crea, sa facem ceva, un scaun, o masa, o casa, un copil, o pictura, sa compunem muzica, sau orice altceva! Chiar crimele, razboiul, furtul, sunt actiuni creative, actiuni rele dar creative (totul depinde de constructia morala a fiecarui om, de acel *daimon* al fiecaruia si mai depinde, în situatiile sociale, de moralitatea puterii de constrângere).

Ce sunt *frânele transcendente* pentru cunoastere?

Sa reamintim ce înseamna transcendentul pentru Blaga. Transcendentul postulat prin *fiinta* Marelui Anonim este de fapt inconstientul nostru, poate un inconstient colectiv (cum ne spune Jung), el este complexitatea stilului, matricea stilistica, categoriile înțelegerii (Kant) si categoriile abisale, exact ca si la Platon sau la Berkeley, Universalul, “Universalii”. Existenta unui *transcendent care coboara*, ca si transcendentul la Kant, este un universal care este aici, în

⁸ Kant face referire in *Doctrina transcendentala a judecatii, Capitolul3, Despre principiul distingerii tuturor obiectelor în genere în fenomen si noumen*, la faptul ca toate categoriile sunt posibile datorita conceptelor de Spatiu si de Timp. Unitatea, Multiplicitatea, Totalitatea, Realitatea, Negatia, Limitatia, Substanta, Accidentul, Cauza si Efectul, Activ si Pasiv, Posibil – Imposibil, Existenta – Nonexistenta, Necesitate – Contingenta, sunt categorii care nu pot fi înțelese fara a avea notiunea de spatiu si de timp.

⁹ Dumitru Staniloaie, *Pozitia domnului Lucian Blaga fata de Crestinism si Ortodoxie*, Ed. Paideia, 1993, p.107.

lumea noastră chiar dacă este numit transcendent (ca să se deosebească de Kant). Inconstientul privit ca un universal este chiar inconstientul colectiv, sunt Arhetipurile. Mai mult chiar, nu este de acord cu singurătatea arhetipurilor, pentru că universalul este ca *multimile transfinite* ale lui Cantor, poate avea diferite puteri. Există universalul arhetipurilor, al speciei om, fie ea Neandertal sau Homo Sapiens. Sub aceste universalii ale umanității, incluse în ele, se află universaliiile raselor umane, ale popoarelor, ale națiunilor, ale grupurilor umane, ale familiilor! Toate aceste universalii, ca într-o cascada, se adună în individ, în categorii, în matricea stilistică.

Aici ceva poate fi greu de înțeles: numim transcendent ceea ce ne depășește, ne transcende. De obicei, uzual, credem că transcendentul este undeva în nori, undeva departe unde nu-l putem ajunge. Este adevărat că nu prea îl putem ajunge dar este și aici, nu departe, în noi, este inconstientul cu toate categoriile care le posedă pentru că inconstientul este *celalalt tarâm*, un tarâm ce ne transcende. Universalul este ceea ce ne transcende, „universalii” ne depășesc totdeauna, sunt altceva decât individualul nostru care se scurge în activitatea conștientă, clipa pe care o trăim dar nu putem niciodată să-o prindem. Ușor de zis! Individul ce suntem este o complexitate de caractere individuale, de note individuale, și de universale, de universalii¹⁰!

Generalul, universalul, este transcendentul lui Blaga. Dacă am putea gândi *o matrice a cunoașterii*, o matrice unică care conține toate categoriile, fie ele ale înțelegerii, categoriile kantiene, ca și cele ale stilului, cele stilistice, abisale, o matrice care adună, înglobează, tot ce este general, universal, tot ceea ce ne transcende, categorii care și așa le folosim fără a fi conștienți, am putea spune fără să greșim prea mult că toate categoriile sunt ale inconstientului. Toate categoriile înțelegerii sunt ale inconstientului pentru că noi locuim într-o cameră, într-un apartament, suntem într-o localitate care se află undeva și știm ce am făcut ieri, ce facem azi și sperăm că mâine vom avea ceva de făcut, pentru că Spațiul și Timpul sunt concepte oferite nouă de intuiția sensibilă a priori (Kant), iar intuiția și sensibilitatea nu sunt departe de inconstient, sunt funcții cu un mare grad de neconștientă. Iată de ce, repet, inconstientul ar trebui acceptat de filosofi. Ceea ce Blaga denumește *stilistic* acopera sau sunt acoperite de categoriile înțelegerii (das Vershtand) pe toate le avem pentru a ne servi, sunt existența noastră.

Este ceva foarte asemănător cu genomul. Este al nostru, este al meu, dar aparține și altora. Este un general, un universal. Cu genomul avem generalul, universalul, în noi și nici nu putem fi altceva decât el este capabil să ne determine. Cu matricea înțelegerii, a cunoașterii, putem cunoaște lumea, lumea reală dar putem cunoaște numai ceea ce aceste universalii ne permit să cunoaștem și nu avem nici o siguranță că este adevărat lumea reală, este la fel ca și cu simțirile noastre: vedem, auzim, simțim, mirosim, numai ceea ce anatomic ne este dat să simțim. Am folosit pluralul pentru că pentru toți este la fel chiar dacă pentru fiecare, mai mult sau mai puțin, diferit. Multe sunt ascunse simțurilor noastre, la fel multe sunt ascunse înțelegerii noastre.

Poate că este foarte important să înțelegem că *frânele transcendente* ale cunoașterii sunt în noi, sunt categoriile noastre, matricea noastră a cunoașterii prin care înțelegem lumea. Este la fel de important că noi putem cunoaște numai prin filtrul acestor categorii, ceea ce permit aceste categorii, de aceea lumea numenală nu poate fi cunoscută, nu avem „categorii” cu care să o cunoaștem. Ce este asta altceva decât o frână în cunoaștere, ca este o frână imanentă (o frână

¹⁰ Ce încurcătura cu pluralul pentru universal!

pentru ca nu putem depasi lumea fenomenelor) sau una transcendentă este numai o problema de limbaj.

În loc de concluzie permiteti sa reamintesc:

Ideile principale ale filosofiei lui Lucian Blaga sunt: **Misterul, Stilul, Transcendentul si Creativitatea.**

Am vazut ca *misterul* sta la baza posibilitatii de a cunoaste, la înțelegerea limitelor cunoasterii. Dacă stim ca avem limite în cunoastere si ca nu vom putea ridica valul după unele mistere putem fi mult mai încrezatori în puterile noastre limitate.

Poate ca la fel, dacă stim ca realitatea nu poate fi cunoscută în intimitatea ei putem accepta o cunoastere relativă la o anumită porțiune a realității respingând relativismul care tinde sa introduca totală nedeterminare. Porțiunea pe care o putem cunoaste din realitate are valoare de adevăr pentru Blaga.

Blaga folosește *stilul* ca o punte de acces în filosofie a inconstientului. Avem *categorii stilistice*, avem o grupare categorială cu care fiecare din noi putem cunoaste la fel realitatea dar si puțin diferit, fiecare din noi. Aceasta *Matrice Stilistica* la care se pot asocia si categoriile cunoasterii, propuse de Immanuel Kant, poate forma, ceea ce am denumit, o *Matrice a Cunoasterii*, matrice pe care o folosim la fel de inconstient, în totalitatea ei, ca si *categoriile stilistice*, ca si *Matricea Stilistica*.

Transcendentul este ceea ce ne depășește. *Matricea Stilistica*, *Matricea Cunoasterii*, ne depășește cu toate ca o avem în noi. În *Matricea Cunoasterii* se afla parțial pastrată istoria umanității, poate chiar istoria vieții, dar si istoria familiei mele. Astfel se întâmplă cu fiecare din noi. Toți posedăm cunoasterea universală a lumii în această matrice inconstient, toți avem ceva ce ne depășește dar este si al nostru în mod intim, al nostru ca indivizi. *Transcendentul* este în noi!

Creativitatea! Este scopul, finalitatea, ființei umane pe pământ. Omul a fost blestemat când a fost alungat din rai. Animalele si plantele traiesc într-un fel de rai (dacă nu intervine omul). Omul a devenit stăpânul animalelor, plantelor si a tuturor bogățiilor pământului prin creativitatea sa. Odată cu alungarea din rai purtam si blestemul creativității! Spre binele sau spre raul nostru.